

S Z E M L E - R E V I E W

DOKTORI KÉPZÉS AZ ELTE RÉGÉSZETTUDOMÁNYI INTÉZETÉBEN 2008 ÉS 2010 KÖZÖTT

BORHY LÁSZLÓ–SZABÓ DÁNIEL*

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészettudományi Intézete által oktatott hat szakágon (őskori, római kori, népvándorlás kori és középkori régészet, továbbá klasszika archaeologia és archaeometria) folyó képzés keretében, a 2000-ben létrehozott, a történelem, assziriológia, egyiptológia, hebraisztika, judaisztika, levéltár, muzeológia, európai etnológia szakterületeit is magába foglaló Történelemtudományi Doktori Iskola részeként mint önálló Régészeti Doktori Program 1993 óta nyújtunk lehetőséget a doktori (PhD) fokozat elnyerésére.¹ A Régészeti Doktori Program első vezetője az 1993/1994. tanévtől Bóna István egyetemi tanár, akadémikus volt, akinek örökébe 2000-től Szabó Miklós egyetemi tanár, akadémikus lépett. Az Egyetemi Doktori Tanács elnökévé történő kinevezését követően, 2010-től Borhy László tanszékvezető egyetemi tanár vette át a program irányítását. A Régészeti Doktori Program 1993. évi indulása óta eltelt tizenhét évben összesen 226 PhD-hallgató vett részt a szervezett képzésben. Közülük 54 hallgató kapott államilag támogatott ösztöndíjat, és eddig 67 hallgató védte meg sikeresen PhD-értekezését (33%). Meg kell említeni, hogy az elmúlt évek során számos határon túli magyar

doktorandusz tanulmányainak finanszírozását vállalta a magyar állam.

Régészeti Doktori Programunk alapító tagja, illetve jelenlegi, intézményeken átívelő oktatói állománya továbbra is a szakma legkiválóbbjaiból tevődik össze. A Régészeti Doktori Program témavezetői és témakiírói:² Bálint Csanád akadémikus, Bánffy Eszter (DSc), Bartosiewicz László (DSc), Benkő Elek (DSc), Borhy László (DSc), Feld István (CSc), Gabler Dénes (DSc), Kálnoky Gyöngyössy Márton (PhD), Kalla Gábor (PhD), Laszlovszky József (CSc), Raczky Pál (CSc), Szabó Miklós akadémikus, Szőke Béla Miklós (CSc), Takács Miklós (CSc), V. Szabó Gábor (PhD), Vida Tivadar (CSc).

A doktori programba való bekerülés feltétele – csakúgy, mint korábban – a sikeres felvételi vizsga.³ A szakmai felkészültség szintjének vizsgálatán túl döntően esik latba a jelölt által választott téma, illetve annak befogadása megfelelő témavezető kijelölésével. Nem az ELTE-n diplomázott jelentkezők esetében státuszvizsgálatra kerül sor, amelynek alapján – hiánypótlásként – a doktorandusz főkéllégiumok teljesítésére kötelezhető.

A doktori program keretében a szervezett képzés három évig tart (előadások, szemináriumok, beszámolók, egyéni konzultációk). Ez alól részleges felmentés csak egészen kivételes esetben adható, vagyis a doktori képzés megindulását kö-

* Borhy László. Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK, Régészettudományi Intézet. H-1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B.

Szabó Dániel. Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK, Régészettudományi Intézet. H-1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B.

¹ A Régészeti Doktori Program működéséről, a doktori témákról korábban lásd: SZABÓ M.: Doktori képzés az ELTE Régészeti Intézetében. ArchÉrt 131 (2006) 215–248; BORHY L.: Doktori képzés az ELTE BTK Régészettudományi Intézetében. Válogatás az ELTE BTK Régészeti Doktori Programjának témáiból (2006–2007). ArchÉrt 133 (2008) 291–306.

² A Régészeti Doktori Program oktatóira, témavezetőire és témakiíróira vonatkozó aktuális adatok megtalálhatók az Országos Doktori Tanács honlapján (www.doktori.hu).

³ Az ELTE BTK-n, azon belül is a Régészeti Doktori Programban való képzésre, a felvételre, egyáltalán a doktori iskolákra és programokra, valamint a Doktori és Tudományszervezési Hivatalra vonatkozó legfontosabb információk elérhetők az interneten: www.btk.elte.hu/PhD.

vető átmeneti időszak lezárult. A nyelvvizsga hiánya kizárja a Régészeti Doktori Programba való felvételt. Az ösztöndíjas doktoranduszok az egyetemi szabályozás értelmében tanársegédi feladatokat is ellátnak. A kreditrendszer bevezetésével a doktorandusz teljesítményének értékelésébe beszámítható az oktatási, illetve tudományos teljesítmény (publikáció, előadás stb.).

A szervezett képzést követően a doktori szigorlatra és a disszertáció megvédésére öt év áll rendelkezésre. Ha tehát abból indulunk ki, hogy a doktori folyamat összesen nyolc esztendő alatt zárul le, a felvettek számához képest elfogadható aránynak mondható az eddigi 67 sikeres védelem.

A régészeti doktori program nemzetközi elismertségét jelzi, hogy hallgatóinak nem kis hányada a hároméves képzés során ösztöndíjjal külföldi egyetemeken is tanul. Sőt, az 1990-es évek közepétől megindult a „közös tutorális” doktori képzés, főként Franciaország, részben Svájc és Németország relációjában is. Ennek lényege, hogy az ELTE és az adott külföldi egyetem megállapodása alapján két témavezető irányításával készül a disszertáció, amelynek elkészítését francia viszonylatban a Francia Köztársaság ösztöndíjjal támogatja.

Sikeresen védtek: Armelle Masse, Párizs, Sorbonne, École Pratique des Hautes Études, IV.

szekció (témavezetők: V. Kruta és Szabó M.); Sylvie Boulu, Université de Bourgogne, Dijon (C. Mordant és Szabó M.); Estelle Gauthier, Université de Bourgogne, Dijon (C. Mordant és Szabó M.); Bencze Ágnes, Université Paris 1, Panthéon-Sorbonne, Párizs (F. Croissant és M. Szabó); Szabó Dániel, Sorbonne-Université Paris 4, Párizs (G. Sauron és Borhy L.). Folyamatban lévő, cotutelle típusú képzés, illetve doktori eljárás: Karsai Krisztina, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität, Bonn (Borhy L.), Molnár Márk, Université de Lausanne (M. Fuchs és Borhy L.), Márton András, Brest, Université (P. Galliou és Gabler D.).

Újdonságnak számít 2011-től az ELTE által elnyert „Kultúrák közötti párbeszéd” kiválósági program,⁴ amelynek keretében a doktori iskoláknak, így a Régészeti Doktori Programnak is lehetőségük nyílik vendégelőadók, illetve vendéghallgatók meghívására, oktatói és doktorandusz-kiutazásra, valamint doktorjelölti és poszt-doktori alkalmazásra. Ennek keretében jelenleg három alkalmazotti helyet töltenek be a hároméves doktori képzést sikeresen abszolvált egykori ösztöndíjas doktoranduszok (Csippán Péter, Horváth Eszter), illetve a disszertációjukat sikeresen megvédett volt hallgatók (Siklósi Zsuzsa).

Összeállítás az ELTE BTK Régészeti Doktori Program témáiból (2008–2010)

Név: Füzesi András

Doktori téma: Az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrája Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

Témavezető: Dr. Raczky Pál tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A nyíri Mezőség mellett a Rétköz és Polgár-sziget területére is kiterjedő kutatási program elsődleges célja a régióban feltárt 34 középső neolitikus lelőhely kerámiaanyagának statisztikai módszerekkel történő feldolgozása. A kulturális viszonyok vizsgálata során elsősorban arra szeretnénk választ kapni, hogy az azonos földrajzi egységbe tartozó, kevert anyagú (klasszikus AVK, Tiszadob, Bükk, Szakálhát, Esztár) lelőhelyek mutatnak-e valamilyen egységes képet, ugyanakkor a különböző mikrorégiók között lehetséges-e a kerámia stílusbeli különbségeinek vizsgálata. Utóbbi kérdésben a Tiszavasvári területén feltárt, valamint Tiszadob-Ókenéz és Polgár-Kenderföldek lelőhelyek képezik a kutatás kiindulópontját.

A program másodlagos célkitűzése a középső neolitikus településhálózat vizsgálata. A földrajzi szempontok alapján kijelölt tizenöt mikroregionális egység (a nyíri Mezőségben kilenc, a Rétközben öt, Polgár-szigeten egy) területén a különböző földrajzi elemek (talajtípus, nyírvíz, szikes tó stb.) megtelepedésre gyakorolt hatását extenzív, intenzív és szisztematikus módszerrel is kívánjuk kutatni, az előzetes célkitűzéseknek megfelelően. Ezen túlmenően a kutatás célja a településhálózatban az egyes

⁴ Értendők ez alatt a TÁMOP 4.2.1 „Európai Léptékkal a Tudásért, ELTE” projekt 4. alapprojektjének „Kultúrák közötti párbeszéd” bölcsészettudományi kari részprojektjei. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg (a támogatás száma TÁMOP 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0003).

lelőhelyek gyűjtőterületének elemzése és összehasonlítása révén kimutatható mintázat feltérképezése.

A földrajzi és kulturális viszonyok kölcsönhatásának elemzése rávilágít a mikrorégiók őstörténet-kutatásban betöltött szerepére. A mikroregionális kutatás előrelépést jelent az alföldi vonaldíszes kerámia nagyfokú térbeli és időbeli variabilitásának értelmezésében, ugyanakkor az azonos valóság-szinteken megfogalmazódott (gazdasági, kulturális, etnikai, vallási, nyelvi stb.) közösségek közti kapcsolatok megértéséhez is közelebb vihet.

Név: Tóth Zsuzsanna

Doktori téma: Csont- és agancseszközök komplex vizsgálata a késő neolitikus Aszód-Papi földek lelőhelyen

Témavezető: Dr. Bartosiewicz László tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

Aszód-Papi földek lelőhely a késő neolitikum időszakának egyik kiemelkedő jelentőségű telepe és temetője. Jelentősége abban áll, hogy jelenlegi ismereteink szerint a lengyeli kultúra elterjedési területének legkeletebbi részén fekszik, így fontos kapcsolódási pont az Alföld késő neolitikus kulturális tömbjéhez, továbbá méretével is kiemelkedik a korszak lelőhelyei közül. Az ásatások során a telep és a temető területén talált állatcsontok és agancsok száma több ezerre becsülhető, hiszen még az állattani anyagon belül viszonylag kis részt képviselő csont- és agancseszközök száma is mintegy 1200 darab. Ez a gazdag leletegyüttes kiválóan alkalmas a különböző őskori munkafolyamatok által létrehozott használati nyomok mikroszkópos vizsgálatára.

A disszertáció célja, hogy a „hagyományos”, tipológiai alapú elemzést egy Magyarországon eddig nem alkalmazott vizsgálati módszerrel, a használati nyomok elemzésével vesse össze. Ez az eszközökön létrejött, megőrződött és megfigyelhető mikroszkopikus nyomok elemzését jelenti. Az eszközökön felismert használati nyomokból következtethetünk az eszközzel végzett munkára. Megismerhető maga a készítés folyamata is, hiszen az előállítás során a tárgyon hátrahagyott nyomokat szintén számba kell vennünk.

A használati nyomok azonosítása során – összehasonlító gyűjtemény segítségével – az eredeti technikával készített csonteszközökön figyeljük meg a készítés egyes állomásait és a használat nyomait. A kész csont- és agancseszközök kísérleti használatával ellenőrzött körülmények között hozunk létre kopásnyomokat, amelyek a későbbiek során is azonosíthatók és vizsgálhatók, összehasonlíthatók a régészeti leletanyagon megfigyelhető kopásnyomokkal. Így belőlük az eszközök használatára vonatkozó következtetéseket vonhatunk le.

A vizsgálatok eredményeképpen jelentősen megnő a csont- és agancseszközökből nyerhető információk mennyisége, ezért más magyarországi lelőhelyek hasonló feldolgozása is kívánatos volna. A használati nyomok elemzésével közvetetten a régészet más kérdéseire is pontosabb válaszokat adhatunk; például azonosíthatóvá válik az eszközök szerepe az egykori háztartásokban. Bizonyos esetekben a módszer specializált műhelyek azonosítására szintén módot adhat.

Név: Osztás Anett

Doktori téma: Alsónyék-Bátaszék településtörténete, épületeinek komplex elemzése a lengyeli kultúra összefüggésében

Témavezető: Dr. Bánffy Eszter tudományos főmunkatárs, MTA Régészeti Intézete, c. egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

2006–2009 folyamán az M6-os autópálya Tolna megyei szakaszán, Alsónyék-Bátaszék határában a késő neolitikus – kora rézkori lengyeli kultúra óriási kiterjedésű, hosszú időn keresztül intenzíven lakott települését és sírcsoportjait tártuk fel. Közel kilencven oszlopszerkezetes, földfelszínre épített lakóház alapja került elő, továbbá a hozzájuk tartozó agyaggyerő helyek és gödrök, valamint kb. 2400 zsugorított csontvázas temetkezés. (A település életének kezdete a Lengyel II időszakra tehető.) A feltárás mérföldkövet jelent a lengyeli kultúra kutatásában, hiszen a feltárt jelenségek és a leletanyag

mennyisége példa nélküliek. A disszertáció a lelőhelyen feltárt késő neolitikus házak és telepjelenségek elemzésével kíván foglalkozni.

A lelőhely általános bemutatása és a lengyeli kultúra településrégészetének ismertetése mellett a dolgozat gerincét a feltárt épületek elemzése alkotja. Leírja az egyes épületeket, elhelyezkedésüket, formai, méretbeli stb. jellemzőiket (katalógus és adatbázis). Ezáltal lehetőség nyílik a konkrét épület-típusok meghatározására, ezek összehasonlítására. Elengedhetetlenül fontos analizálni és modellezni az egyes épületekhez tartozó lehetséges struktúrákat, háztartási egységeket/körzeteket. Az épületek formai és szerkezeti változásainak vizsgálatával nyomon követhetjük a házépítési szokások fejlődését a lelőhelyen belül. A lengyeli kultúra összefüggésében pedig a késő neolitikus házépítészet előzményeit, gyökereit és hagyományait, lehetséges adaptációit kell feltérképezni, majd a lengyeli kultúra ismert lelőhelyeinek összevetésével a teljes elterjedési terület építészettörténetét fel lehet vázolni.

Az épületekhez kapcsolható agyagnyerő helyek és gödrök telepkerámiájának tipológiai és statisztikai elemzése Somogyi Krisztina doktori disszertációjának feladata. Az ő munkájára is támaszkodva a dolgozat értékelő része a lelőhely betelepülésének megállapítható fokozatairól, a településhasználat tendenciáiról, a lelőhely településhálózatban elfoglalt szerepéről kíván szólni. A kronológiai kérdések taglalásában a lelőhelyről vett C14-es mintasorozat is segítségünkre lesz. Az egymás eredményeit kiegészítő két dolgozat lehetőséget ad arra, hogy a lengyeli kultúráról új és érvényes történeti megállapításokat tegyünk.

Név: Somogyi Krisztina

Doktori téma: A lengyeli kultúra telepkerámiájának feldolgozása és értékelése Alsónyék-Bátaszék lelőhelyen (Tolna megye)

Témavezető: Dr. Bánffy Eszter tudományos főmunkatárs, MTA Régészeti Intézete, c. egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

2006 és 2009 között a Tolna megyei Alsónyék és Bátaszék települések határában a lengyeli kultúra eddigi legnagyobb, közel 8500 objektumot magában foglaló településmaradványát és az európai neolitikumban egyedülálló, nagy sírszámú temetőjét (2400 temetkezését) tárta fel több ásatási munkacsoport.

A doktori disszertáció témája és célja a lengyeli kultúra e viszonylag jól körülhatárolható időtartományban lakott, kiterjedt síkvidéki telepén előkerült telepkerámia elemzése, tipokronológia kidolgozása, amelynek révén közelebb juthatunk a település történetének és belső fejlődésének megismeréséhez. A lelőhely, illetve a lengyeli korú település bővebb bemutatásán túl a dolgozat ismerteti azokat a célzottan kiválasztott telepobjektumokat, amelyek – például funkciójuk, térbeli elhelyezkedésük, speciális leletanyaguk stb. miatt – egyfajta keresztmetszetét adhatják a teljes településnek. A cél a telepobjektumok kerámiaanyagának elemzése (edénytípusok, díszítőkincs meghatározása és összefüggéseik vizsgálata, festett és festetlen kerámia összehasonlítása, esetleges importok stb.); a lehetséges kerámiaegyüttesek, háztartási egységek meghatározása; az egyes kerámiaelemek/egységek telepen belüli térbeli (esetleg objektumtípushoz köthető) megjelenésének analízise; további eredmények kifejtése, értékelése, összefüggések megállapítása; a sírkerámiával való rövid összehasonlítás – a temetkezések feldolgozottsági szintjének függvényében. A telep- és a sírkerámiában már találtunk kapcsolatot: ez az arcus edények köre.

Kronológia: a részletezett tipokronológia, a párhuzamok, valamint a rendelkezésre álló C14-es adatok alapján a lengyeli telep datálása, az eredmények függvényében belső időrend-periodizáció kidolgozása; az importleletek alapján a kapcsolatrendszerek felvázolása; a lelőhely időbeli elhelyezése a kultúrkörön belül és a kulturális környezetben – a korábbi periodizációkkal való összevetés.

Név: Tokai Zita Mária

Doktori téma: A lengyeli kultúra a Délnyugat-Dunántúlon (Közösségi-szagrális központ Nagykanizsa-Palin–Agyagnyerőhely lelőhelyen és annak regionális összefüggései)

Témavezető: Dr. Raczky Pál tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A Délnyugat-Dunántúl történetének megismeréséhez fontos adatokkal szolgál a Zala megye déli részén, Nagykanizsa-Palin–Anyagnyerőhelyen feltárt lengyeli korú közösségi-szagrális hely. A lelőhelyen egy vertikálisan elhelyezkedő, hármass körárokrendszer fogott közre egy teljesen üres központi területet. Az árkokat a fő égtájak irányában bejáratok tagolták, amelyek közül négyenél bástyaszerű kiszögellést észleltünk. A leendő dolgozat a lelőhely részletes elemzését tűzte ki célul, amelynek fontosságát jelzi, hogy Magyarország területén eddig nem került feltárássra ilyen jellegű közösségi-szagrális hely.

A dolgozat a Dél-Dunántúlon az utóbbi időben nagyobb számban megismert, hasonló jelenségek, valamint a környező országok (Ausztria, Morvaország, Németország, Szlovákia) körárkai között helyezi el a nagykanizsa-palini centrumot, összehasonlítva a horizontális, többszörös körárkokkal, de kiemelve az egyediségét adó vertikális jelleget. A lelőhely további jelenségeinek és a feltárt leletanyagoknak a vizsgálata – különös tekintettel a kerámiákra és a kultikus tárgyakra (oltár, állatplasztika, idol) –, valamint a leletösszefüggések alapján megkísérli a tevékenységi körök rekonstrukcióját. A leletanyagok közül az állatcsont érdemel még figyelmet, amely a homoknak köszönhetően nagyon jó állapotú és jelentős mennyiségű. Segítségével felvázolható a lengyeli kultúra délnyugat-dunántúli faunája.

A disszertáció eredményei a délnyugat-dunántúli mikrorégiós vizsgálatok eredményeit egészítik ki a lengyeli kultúra településszerkezetére, struktúrájára és a közösségi-szagrális területekre vonatkozóan, kiemelve Nagykanizsa-Palin–Anyagnyerőhely lelőhely egyediségét és a környező lengyeli korú települések között betöltött, vezető közösségi-szagrális szerepét.

Név: Szilágyi Márton

Doktori téma: Kora rézkori településszerkezet a Közép-Tisza-vidéken

Témavezető: Dr. Raczky Pál tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A készülő doktori disszertáció a Közép-Tisza-vidék kora rézkori településszerkezetét kívánja vizsgálni, különös tekintettel a tiszapolgári kultúra helyi megnyilvánulásának, a kistréparti csoportnak a településeire. A program alapjait egyrészt a legújabb tiszazugi terepbejárások leletanyagának vizsgálatára, illetve további terepbejárások elvégzésére kívánja helyezni (különös tekintettel a rákóczi falvi lelőhely régiójára). Ezenkívül nagy hangsúlyt fektet a közép-tiszai régióban előkerült kora rézkori települések eddig feldolgozatlan, illetve publikálatlan leletanyagának vizsgálatára (többek között Kenderes-Kulis és -Telekhalom, valamint a már említett Rákóczi falva-Bagi-földek 8/A lelőhelyekre).

A dolgozat egyik célja az elmúlt időszakban a Körös Regionális Régészeti Program (Körös Regional Archaeological Project – KRAP) során ismertté vált, a tiszapolgári kultúra településszerkezetére vonatkozó eredmények összehasonlító vizsgálata. A Közép-Tisza-vidék földrajzilag és kulturálisan is összekapcsolható a Körösök vidékével, így a településszerkezet vizsgálata igazolhatja, illetve tovább pontosíthatja a KRAP keretében megfigyelt jelenségeket. Ezáltal jóval átfogóbb képet kaphatunk a tiszapolgári kultúra – az elmúlt évtizedig kevéssé ismert – települési struktúrájáról.

A kutatás során fény derülhet a késő neolitikus tell-kultúrák és a tiszapolgári kultúra közötti átmenet kérdéskörének bizonyos részleteire, így a kontinuitás–diszkontinuitás problémájára. Tisztázatlan továbbá a tiszapolgári kultúra és a középső rézkori bodrogkeresztúri kultúra közötti kronológiai és kulturális kapcsolat. A legfrissebb radiokarbon-dátumok szerint a tiszapolgári kultúra kialakulása korábban kezdődött, mint azt a kutatás eddig feltételezte (4600–4500 BC körül). A Tiszapolgár–Bodrogkeresztúr átmenettel kapcsolatban újabb radiokarbon-adatok arra engednek következtetni, hogy a két kultúra a Kr. e. 5. évezred végén egymással párhuzamosan létezett. A közép-Tisza-vidéki kora rézkori településszerkezet vizsgálatával közelebb juthatunk az említett problémák megoldásához.

Név: Bodnár Csaba

Doktori téma: Állandóság és regionalitás a Kárpát-medence kora és középső bronzkori kulturális térképén – Három közép- és dél-magyarországi mikrorégió összehasonlítása

Témavezető: Dr. V. Szabó Gábor egyetemi adjunktus

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A tervezett disszertáció célja a kutatásban a jelenleg rendelkezésre álló régészeti forrásanyag alapján körülírt kora és középső bronzkori kulturális „egységeken” (régészeti kultúrákon) belül térben és időben egyaránt megmutatkozó regionális eltérések, illetve hasonlóságok bemutatása és értelmezése három közép- és dél-magyarországi mikrorégió példáján. A három régió régészeti forrásanyagának részletes összehasonlítása révén megkísérli meghatározni és végigkövetni azokat a kulturális és ökológiai folyamatokat, amelyek az egyes régiókban élő közösségek működését, szerveződését befolyásolták a kora bronzkortól a középső bronzkor végéig, illetve anyagi kultúrájukat egy-egy időszakban egységessé vagy éppen mozaikossá tették.

A dolgozatban részletesen vizsgált három régió kiválasztásánál alapvetően a következő szempontokat vettük figyelembe. 1. A kora bronzkor 2–3. periódusában mindhárom régió a kutatásban nagyrévi kultúrának nevezett régészeti egység elterjedési területére essen, de a dolgozat időbeli keretétől szolgáló teljes időszakban (a kora bronzkor kezdetétől a középső bronzkor végéig) adatolt legyen a betelepültsége. 2. Ismert legyen a területen egy-két olyan feltárt, hosszabb ideig lakott, nagyobb lelőhely, amelyek leletanyaga közölt vagy hozzáférhető. 3. Mindhárom régió magas fokú interakciós zónában helyezkedjen el (kereskedelmi útvonalak mentén).

A kutatás során az előzetes kérdésfeltevéseknek megfelelően két munkamódszer kerül alkalmazásra. 1. A dolgozat intenzív terepbejárásokkal kísérletet tesz az egyes régiók településrendszerének korszakonkénti rekonstrukciójára. 2. A kerámiaanyagon végzendő részletes stilisztikai és technológiai vizsgálatokkal arra próbál meg választ találni, hogy az edények stílusjegyeiben kimutatható variabilitás megfogható-e a technológiai eljárások esetében is.

A dolgozat alapvető célkitűzése annak felvázolása, hogy – az anyagi kultúra bizonyos vonásai tekintetében – a kora bronzkor végén homogénnek tűnő, majd a középső bronzkor folyamán meglehetősen sokszínű, végül a középső bronzkor végén részben újból egységesülni látszó régészeti képet mutató három régió fejlődése milyen módon és mértékben állítható párhuzamba egymással.

Név: Nagy Marcella

Doktori téma: A Nyugat-Dunántúl késő bronzkori településtörténete – Az Alpokalja a bronzkor BzD-HaB3 közötti időszakában

Témavezető: Dr. V. Szabó Gábor egyetemi adjunktus

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció célja az Alpokalja, a Répce patak, a Rába folyó (Marcal-medence) és a Zalai-dombság (Mura völgye) által közrefogott földrajzi terület urnamezős időszakához kapcsolódó emlékek összegyűjtése, a térség tárgyi leletanyagának, kapcsolatrendszerének részletes feldolgozása, valamint a szomszédos régiókban található, azonos korú lelőhelyekkel való összevetésük. A vizsgált terület jól körülhatárolt földrajzi egységet alkot, a disszertáció kronológiai kereteit pedig a BzD-HaB közötti időszak jelenti.

A disszertációban vizsgált késő bronzkori időszakot képviselő lelőhelyek között – a Velem-Szent Vid-hegyi lelőhely urnamezős kultúrához tartozó emlékein kívül – kiemelt jelentőségűek az alábbi, újonnan megismert, nagyberuházásokat megelőző feltárásokhoz kapcsolódó, hasonló korú lelőhelyek: Bucsu-Hosszú Aszú és Szabaderdő-dűlő, Ikervár-Gyári-dűlő és Malomfeji-dűlő, Sárvár-Faképi-dűlő, Sárvár-Felső mező, Szombathely-Kőszeri-dűlő, Szombathely-Reiszig erdő alatti dűlő, Vép-Csepregtői völgyre-dűlő.

A felsorolt, hitelesen és újabban feltárt késő bronzkori lelőhelyekről származó emlékekből nyert információk alapján – kiegészítve a korábban a Savaria Múzeumba került, újra megvizsgált leletekkel – a feldolgozás során kísérletet tehetünk arra, hogy:

1. rekonstruáljuk a régió egykori településtörténetét, illetve megerősítsük, hogy a velemi magaslati telep az urnamezős időszakban valóban hatalmi központi szerepet játszott-e a vizsgált kommunikációs zóna településhálózatában;

2. megismerjük a legkorábbi és a legkésőbbi urnamezős időszak emlékéanyagát, és megállapítjuk, milyen okok állhattak a halomsíros és az urnamezős, illetve az urnamezős és a Hallstatt-időszak váltásának idején zajló átalakulások hátterében;

3. kiderítsük, hogy a Velem-Szent Vid-hegyi lelőhely a késő bronzkor teljes időszakában, folyamatosan, megszakítások nélkül lakott terület volt-e vagy sem;

4. megvizsgáljuk, milyen kapcsolatban állhattak az említett kiemelt jelentőségű, horizontális telepek és a távolabbi magaslati telepek a velemivel.

A fenti kérdések alapos körüljárása a régió késő bronzkori történetének forrásbázis-alapját jelenthetné, ami megerősíti a téma feldolgozásának szükségességét és jelentőségét. Ezek a lelőhelyek segítséget nyújthatnak abban is, hogy – a feltételezett innovációk meglétének bizonyítása mellett – megtudjuk, a kiemelt késő bronzkori lelőhelyek és emlékek hogyan illeszkednek az Alpok keleti felének hasonló korú jelenségeihez.

A leletanyag tudományos feldolgozása előkészítésének anyagi és tárgyi feltételeit a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága biztosítja.

Név: Szöllősi Szilvia

Doktori téma: Kelta települések a Dél-Dunántúlon

Témavezető: Dr. Szabó Miklós akadémikus, egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A Dél-Dunántúl késő vaskorának ismeretéhez napjainkig elsősorban a régióban feltárt és a publikációk alapján hozzáférhető kelta temetők nyújtottak támpontot. Az elmúlt évtizedben lezajlott nagyobb építkezéseket megelőző leletmentő feltárások (M6-os, M7-es, M60-as autópályák, 6-os és 56-os út javítási munkálatai stb.) számos olyan La Tène-kori lelőhelyet hoztak napvilágra, amelyek feldolgozása nagyban hozzájárulhat, hogy a régió késő vaskori településtörténetéről tudományosan megalapozott kép alakuljon ki.

A vizsgált földrajzi terület a mai Somogy, Tolna és Baranya megyéket foglalja magába, kitekintéssel Zala és Fejér megyéknek a Balaton vonalától délre eső részeire. A dolgozat bázisát egy sor, a középső és késő La Tène-korba sorolható, újonnan feltárt és döntően közöletlen település képezi. A kutatás célja, hogy e lelőhelyek leletanyagának részletes feldolgozásán, valamint az eredményeknek a szakirodalomban hozzáférhető, korábbi ásatásokból származó adatokkal való összevetésén keresztül hozzájáruljon a Dél-Dunántúl La Tène-kora belső időrendjének pontosításához és ezen keresztül a régiót érintő történeti kérdések megválaszolásához.

A dolgozatban hangsúlyt kap a vizsgált települések kerámia leletanyagának statisztikai alapokon nyugvó tipokronológiai elemzése, valamint a Sajópetri-Hosszú-dűlőn feltárt kelta település leletanyaga alapján készült, az északkelet-magyarországi kelta lelőhelyek esetében sikerrel alkalmazott kerámiatipológiai rendszerhez illeszkedő, azt a disszertációban vizsgált földrajzi régióra kiterjesztő rendszer kialakítása [M. Szabó (dir.): *L'habitat de l'époque de La Tène à Sajópetri-Hosszú-dűlő*. Budapest 2007].

Név: Bózsza Anikó

Doktori téma: A szépségápolás tárgyi emlékéanyaga Pannoniában

Témavezető: Dr. Borhy László tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció célja a címben megjelölt, a római kori Pannonia mai Magyarországra eső területéről származó leletanyag feldolgozása. A vizsgált tárgyak a következők: tükrök, fésűk, borotvák, csipeszek, *strigilisek*, fülkanalak, fogpiszkálók, zsebben hordható kozmetikai készletek, paletták, sminkdobozok, kanál- és spatulaszondák, spatulák, applikátorok, *pyxisek*, „orvosi dobozók”, *theca vulne-*

rariák (hengertokok). Ennek a tárgycsoportnak a teljes körű, Pannoniára vonatkozó feldolgozása mindeddig nem készült el. A múzeumokban nagy mennyiségű anyag „fekszik” publikálatlanul. A disszertáció célja ezeknek a tárgyaknak az összegyűjtése, pontos meghatározása és – ezzel összefüggésben – formai kritériumok alapján történő rendszerezése, a külföldi szakirodalomban megjelent több, részletes tipológiával összevetve.

A feldolgozás jelentősége – tekintettel az orvosi és kozmetikai eszközkészlet közötti számottevő átfedésre – abban áll, hogy bizonyos tárgyak esetében a forma variabilitásának vizsgálata segíthet a pontos funkció meghatározásában. Részletesen kell foglalkoznunk a tárgyak leletkörülményeire vonatkozó adatokkal. Ezekből ugyanis kiderülhet, hogy milyen arányban jelentkeznek települések leletanyagában vagy temetkezések mellékleteiként, az előbbi esetben speciális funkciójú építmények (fürdők, szentélyek) anyagában. Az utóbbi esetben mely tárgyak jellemzően milyen nemű elhunytal és milyen típusú tárgyakkal együtt jelentkeznek.

A feldolgozás során le kell számolni néhány „topossal”, amelyeket sem a leletanyag, sem az írott vagy képi forrásanyag nem bizonyít. Vonatkozik ez például arra a megállapításra, miszerint az ilyen jellegű tárgyak sírmellékletként megszűnnek a késő római korban, továbbá a „dörzsbotok” létezésének vagy nemlétének problémájára, a csontfésűk etnikumhoz kötésére, illetve a kanál- és spatula-szondák egykori latin nevének „légből kapott” meghatározására.

Foglalkozni kell továbbá az egyes tárgyaknak a korabeli hit- és hiedelemvilágban betöltött esetleges szerepével (fémtükrök és ólomkeretes üvegtükrök sírba helyezése, a tükörábrázolásos és „Dienerin” típusú sírkövek kérdése). Az anyag feldolgozásával kísérletet kell tenni annak a megállapításnak az igazolására, hogy ezeknek a tárgyaknak a mennyiségi és sokféleségi aránya – számos egyéb tényezővel együtt – egy térség romanizáltságának fokmérője lehet. Mindezt kiegészíti a tárgyak pannoniai képi ábrázolásainak gyűjtése, valamint a római kori testápolásra, testkultúrára, a kor-szak szépségideáljára vonatkozó írott és képi források feldolgozása.

Név: Hoppál Krisztina

Doktori téma: A Római és a „Kínai Birodalom” egymásról alkotott birodalomképének összehasonlító elemzése az írott források és a régészeti leletek tükrében

Témavezető: Dr. Borhy László tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció célja egy kedvelt, ám magyar viszonylatban kevésbé, nemzetközi téren is csupán részleteiben kutatott téma, a Római és a „Kínai Birodalom” egymásról alkotott képének bemutatása. (Az ókori szerzők leírásait figyelembe véve érdemes a „Kínai Birodalom” megnevezést munkafogalomként használni és dinasztikiaktól független egységként kezelni.) A vizsgálat alapját a klasszikus kínai krónikák és a római világhoz köthető írásos források adatai, illetve a mai Kína és az egykori Római Birodalom területén előkerült, a témába vágó régészeti leletek képezik.

A Római Birodalmat *Daqinqént* (大秦) jelölő, illetve a *Fulint* (拂菻), azaz Bizáncot leíró kínai történetírói munkák *Daqinxre* (大秦) vonatkozó információit kellő forráskritikával felhasználva körvonalazható, hogy az ókori Kínában hogyan képzeltek el egy a távoli nyugaton található, olykor mesés elemekkel felruházott birodalmat. Strabón, Periplus Maris Erythraei, id. Plinius, Seneca, Statius, Martialis, Florus, Pausanias, Ausonius, Ammianus Marcellinus, Procopius és más források szemelvényei alapján szintén jól tanulmányozható az antik világ tájékozottsága a „Kínai Birodalom” földrajzi, gazdasági és társadalmi viszonyait illetően.

Az írásos forrásokban foglaltakat alátámasztani látszanak a modern Kínában előkerült, valamiképpen a rómaiakhoz köthető, illetve az egykori Római Birodalom területén feltárt, a kínaiakhoz kapcsolható régészeti leletek. A különböző szövetmaradványok, üveg- és fémedények, valamint egyéb luxustárgyak vizsgálata tovább árnyalhatja a két birodalom egymásról kialakított képét, kapcsolatrendszerüket.

Név: Juhász Lajos

Doktori téma: A provinciaperszonifikációk ikonográfiája és szerepe a római császári propagandában

Témavezető: Dr. Szabó Miklós akadémikus, egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció tárgyát a Római Birodalom provinciáinak nőalakban ábrázolt megszemélyesítései képezik. Ahogyan a cím is jelzi, a munka két részre tagolódik. Az első rész az egyes tartományok perszonifikációinak összegyűjtésére, szisztematikus ikonográfiai rendszerezésére és elemzésére összpontosít. Legfontosabb kérdéscsoportja, hogy a megszemélyesített római provinciákat mikor, hol, miért és milyen formában ábrázolták. A tartományok határai köztudottan nem földrajzi, történeti vagy etnikai viszonyokat követtek, hanem kizárólag a birodalom közigazgatási és katonai érdekeit szolgálták. Ebből adódik a következő problémakör is, nevezetesen, hogy az ily módon létrehozott provinciák lakói mennyire érezték magukénak a tartományt, mennyire alakult ki egységes lokálpatrióta öntudatuk.

A dolgozat legbonyolultabb feladata az egyes provinciaperszonifikációk azonosítása. A tartományok megszemélyesítései többsége sem állandó attribútumokkal, sem felirattal nem rendelkezett. Ezen a téren a numizmatika jelenti a legbiztosabb támpontot, mivel a pénzekben az ábrázolások mellett a tartományok neve is szerepel. Fontos különbséget tenni a *nationes*, *gens*, *ethné* és a provincia között, mivel bizonyos esetekben a nem létező tartományi identitás miatt nem a provinciákat, hanem a népeket, törzseket ábrázolták. Hasonlóképpen el kell különíteni a legyőzött (gyászoló) népeket a tartományok perszonifikációitól.

A disszertáció második része az egyes császárok propagandájának tükrében vizsgálja az ikonográfiai elemzésből levont következtetéseket. A provinciaperszonifikációk gyakran válságos időkben jelennek meg, tükrözve a birodalmon, illetve a tartományokon belül lezajlott aktuálpolitikai és hadtörténeti eseményeket.

A disszertáció végeredményben a provinciaperszonifikációk alkalmazásának rendszerén keresztül mutatja be a császárok birodalomról alkotott képét, amely bizonyos határok között magában foglalja a tartomány népeinek saját szülőföldjükkel kapcsolatos felfogását is.

Név: Vida István

Doktori téma: A markomann–szarmata háború kronológiája. Marcus Aurelius és Commodus Dunavidéki háborúi a numizmatika tükrében

Témavezető: Dr. Borhy László tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció célja a markomann–szarmata háború kronológiájának pontosítása egy újfajta – numizmatikai – megközelítéssel. Az események feldolgozásakor a numizmatika eddig méltatlanul háttérbe szorult, pedig az érmék alkotják az egyik legpontosabban keltezhető forráscsoportot. Emellett korabeli forrásokról van szó, nem évtizedekkel, esetleg évszázadokkal az események után keletkeztek.

A numizmatikai anyagot két szempontból is meg kell vizsgálni: az érméken megjelenő eseményekre való utalások, feliratok, valamint a császári titulátúra változásai éppolyan fontosak, mint az éremleletek.

Az éremtani feldolgozás alapján egy a császári propaganda által láttatott képet kapunk az eseményekről. Ez a kép kétségkívül torz és egyoldalú, csak a római sikereket hangsúlyozza, de gondos elemzés alapján a hallgatásból, az eseményekre vonatkozó utalások hiányából is fontos következtetésekre juthatunk. A másik megközelítés a régészeti leletanyagban felbukkanó éremanyag feldolgozása. Ez elsősorban a korszak kincsleleteinek feldolgozását jelenti, hiszen jellegüknél fogva ezek nyújtanak pontosabb keltezési és értelmezési lehetőséget, de egyes esetekben (pl. Savaria, Iseum) a szórvány anyag feldolgozása is jól hasznosítható eredményekre vezethet. Az éremkincsek jelezhetik, hogy a harcok mikor melyik területet érintették, megmutathatják a támadások irányát. A cél eléréséhez ugyanúgy szükség van az új – vagy legalábbis korábban ismeretlen, közöletlen – leletek meghatározására, mint a már közölt éremkincsek újbóli feldolgozására. A korábbi feldolgozások nagy része

mára már elavult katalógusok alapján történt, ezért értelmezésükkor gyakran téves következtetéseket vontak le, illetve elírások, figyelmetlenségek miatt bekövetkezett tévedések, félreértelmességek – új numizmatikai kutatások hiányában – a nem numizmatikai szempontú kutatás sarokköveivé, „dogmáivá” váltak.

Név: Molnár Márk

Doktori téma: Erődítmények a késő római kori Maxima Sequanorum tartományban

Témavezetők: Dr. Borhy László tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE, Budapest) és Prof. Michel Fuchs (Université de Lausanne)

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A dolgozat célja a késő római erődépítészet elemzése a mai Svájc területén, Maxima Sequanorum tartományban. Ez a terület – akárcsak a Duna pannoniai vonala – kiemelkedő erődépítési tevékenységet mutat a tárgyalt időszakban. Valentinianus és Valens uralkodása idején ugyanis egész sor erőd átépítésére került sor, illetve számos kisebb erőd és őrtorony épült.

A limes mentén húzódó erődítménycsoportot a tartomány belsejében lévő erősségek egészítették ki stratégiai szempontból kiemelkedő fontosságú pontokon. Ilyen volt a mai Liechtenstein területén Schaan kiválóan feltárt erődítménye, de említhetünk olyan, csak Maxima Sequanorum területére jellemző, sajátos alaprajzú erődítményeket is, mint Aegerten, Sisseln és Mumpf. A régészeti emlékek elemzése mellett fontos szerep jut a forrásoknak, amelyek szerencsés esetben – például az Ammianus Marcellinus által *Robur* néven emlegetett bázeli (*Basilia*) erőd esetében – egymással is összevetethetők. A források harmadik csoportját a Valentinianus-kori erődépítési feliratok alkotják, mindenekelőtt a Felső-Rajna menti őrtornyok esetében, amelyeknek alakja és mérete megegyezik a Magyarországon, a Dunakanyarban található késő római őrtornyokéval.

A disszertáció nem egyszerűen a svájci erődítmények sajátosságait és struktúráját elemzi. Össze is hasonlítja ezeket a Duna-limes mentén elhelyezkedő erődítmények szerkezetével, és választ keres arra a kérdésre, hogy ezek a katonai erődítmények lehettek-e későbbi városok vagy települések kialakulásának nucleusai.

Név: Soós Eszter

Doktori téma: A Hernád-völgy településtörténete a Kr. u. 1–4/5. században

Témavezető: Dr. Vida Tivadar egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A dolgozatban Északkelet-Magyarország, azon belül a Hernád völgyének telepényagai (Hernádvécse-Nagyvér 4–5–6–7. lelőhelyek, Hernádvécse-Nagyvér 1. lelőhely, Garadna-Elkerülő út 1. lelőhely, Kistokaj-Homokbánya, Muhi-Kavicsbánya, Mezőnagymihály-Nagyecsér észak és Onga-Teknő lapos) kerülnek feldolgozásra a Kr. u. 1. századtól a Kr. u. 5. század elejéig.

A vizsgált területen tisztázatlan a római császárkor periodizációja, különösen a Kr. u. 1. századi megtelepedettség kérdése, a Przeworsk-kultúra befolyása, továbbá a markomann háborúk okozta átalakulás jellege és intenzitása, későbbi hatása. A térségben csak a 2–3. századra keltezhető, hamvasztásos temetkezések kerültek elő. Késői temetkezések nem ismertek, ezért nehézségekbe ütközik a 4. századi településréteg meghatározása. Még kevésbé tisztázott a korszak felső határa: a J. Tejral C3–D1 időszakok elválasztása, a 4–5. század fordulójára keltezhető leletanyag jellemzői.

Hernádvécse-Nagyvér 4–5–7. lelőhelyeken és Garadna 1. lelőhelyen a teleptől elkülönülő ipari körzet fogható meg. A valószínűleg vaskorhoz köthető jelenségek az ipari folyamatok lehetséges rekonstrukcióján kívül felvetik a régió kiemelt ipari és gazdasági szerepét is.

Célunk a telepek leletanyagának, főként a kerámiának a meghatározása, rendszerezése, technológiai és formai típusainak és elterjedésének elemzése. Vizsgálat tárgyát képezi a korábbi helyi edényművesség hatása, továbbélése a kora császárkori anyagban, a korongolt kerámia használatára való áttérés időpontja, a daciai provinciális, az alföldi szarmata, majd a Kr. u. 3. században megjelenő

fazekasközpontok (Beregsurány, Blažice/Bologd) lehetséges szerepe a Hernád-völgyi edényművéség kialakulásában. A kerámiák és a kevés fémlelet (fibulák, eszközök) részletes, modern felvételével és elemzésével remélhetőleg nemcsak a kronológiai kérdések lesznek tisztázhatók, de az eddig használt, részben etnikai interpretációk is tágabb kontextusba kerülhetnek.

Név: Masek Zsófia

Doktori téma: A Közép-Tisza-vidék településtörténete a Kr. u. 4–6. században

Témavezető: Dr. Vida Tivadar egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A doktori értekezés alapját a Rákóczi-falva-Bagi-földek 5, 8, 8A lelőhelyeken feltárt késő szarmata, hun és gepida kori települések leletanyagának feldolgozása képezi (87 308 m², közel hétszáz telepjelenség). Ezen a lelőhelyen a teljes korszakon belül elemezhető a kerámia technológiai, formai tipológiája, díszítőstílusának változása, relatív és abszolút időrendje. A késő szarmata, hun kori kerámia jellegzetességei nagy műhelyközpontokat és fejlett belső infrastruktúrát feltételeznek. Ezzel szemben a gepida kori kerámia technológiai színvonala és a típusok földrajzi elterjedése arra utal, hogy az nem éri el a késő szarmata kori edényipar fejlettségét. A doktori értekezés célja a két régészeti kultúra közötti lehetséges kapcsolatok kutatása, az eltérések meghatározása, a változások okainak vizsgálata – felülemelkedve a kutatás során eddig szinte kizárólagosan előtérbe került etnikai magyarázatokon.

A lelőhely leletanyagának feldolgozása új alapot teremt a Közép-Tisza-vidék mint középtáj területén ismert 4–6. századi települések jelenségeinek és struktúrájának összehasonlító elemzéséhez. A késő szarmata kori Alföld településeinek szerkezete differenciáltabb képet mutat, településhálózata elaprózott, jóval sűrűbb a gepida korinál, amely az eddigi kutatások alapján vízfolyások közvetlen partján sorakozó kisméretű, szórt jellegű településrészletek láncolatából állt. A településtörténeti folyamatok feltárásával jobban megismerhetők lesznek a térségben különböző időszakokban élt népesség gazdaságának, életmódjának, társadalmi szerveződésének átalakulásai és különbségei. A régió publikációs helyzete jó kiindulópontot ad a tervezett vizsgálatokhoz a szarmata és a gepida kor esetében is. Az elemzés lehetőségeit szűkíti a gepida lelőhelyek jóval kisebb száma. A segítségükkel kijelölt mikrorégiókban a késő szarmata kori települési rendszer feltérképezésére és tájrégészeti módszerekre épülő szisztematikus kutatásra lesz szükség.

Ennek során a temetők mind a sírkerámia felhasználásában, mind a településföldrajz rekonstruálásában segítséget nyújtanak. A településhálózat elemzése lehetővé teszi a gepida szállásterület északi és nyugati határának vizsgálatát, amely a szarmata hosszanti sáncok korabeli szerepére és a Duna-Tisza közti langobard–gepida gyepüelmélet kérdéseire adhat választ. A disszertációban régészetelméleti és módszertani elemzés során megkíséreljük a „kontinuitás” fogalmának és típusainak tisztázását az épített örökséggel nem rendelkező korszakok településkutatásának vonatkozásában.

Név: Skriba Péter

Doktori téma: Késő avar sírkerámia az Avar Birodalom nyugati részén

Témavezető: Dr. Vida Tivadar egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A késő avar kerámia nagy mennyisége szükségessé tette az adatgyűjtés földrajzi kereteinek leszűkítését az Avar Kaganátus nyugati területeire. A vizsgálatok elsősorban a Dunántúlra, Alsó-Ausztriára, illetve Burgenlandra, a Dunától északra eső területekre (Szlovákia délnyugati részére), valamint az avar szállásterület délnyugati peremterületére terjednek ki. Az értékeléshez és a hosszú távú következtetések levonásához azonban szükség van a Dunától keletre eső területek jellegzetességeinek számbavételére is. A munka szervesen kapcsolódik a kora és középvavar kor, illetve a Dunától keletre eső területek késő avar sírkerámiájának Vida T. által készített feldolgozásaihoz. A vizsgálandó leletanyag időrendi kereteit a 7–8. század fordulója, illetve a késő avar kor vége, a 9. század első harmada, első fele adja.

Célunk a további kutatásokra is alkalmas adatbázis kialakítása, teljes anyaggyűjtésre törekedve (kb. három-négyezer darab edény). A kutatás fő bázisát azonban a kronológiailag megfelelően értékelhető, kellő mennyiségű és reprezentatív kerámianyagot nyújtó nagyobb temetők jelentik. A formára, díszítésre, készítési technikára alapuló elkülönítés, a formai-technológiai tipológia, valamint a lehetséges funkciók szerinti típusok, csoportok meghatározása, egymáshoz való viszonyuk, arányuk vizsgálata mellett a kerámiavizsgálat természettudományos módszerekkel is kiegészül (vékonycsiszolat). A disszertáció lényeges eleme lesz a regionális csoportok meghatározása, régiók elkülönítése a késő avar településterület nyugati felén. Vizsgáljuk az egyes edénytípusok elterjedési körét, az egyes technológiai csoportok elkülönítésével és szétválasztásával törekszünk az egyes műhelyek-műhelykörök meghatározására.

Meghatározott egyedi funkciójú, eltérő minőségű vagy az adott leletkörben újonnan megjelenő típusok lehetőséget adhatnak a szerteágazó kulturális hatások, kapcsolatok, illetve a helyi hagyományok szétválasztására, az edényművesség szervezetének meghatározására. Az edényművesség termékeinek összevetése a többi lelettípussal – meghatározott szempontok szerint – történeti és kronológiai következtetések levonásába is bevonható. A sírkerámia kutatásának végső célja a késő avar sírkerámia beillesztése az avar kor kutatásának egészébe, valamint jól keltezett, regionális tipológiával rendelkező összehasonlító anyag biztosítása az avar kori településkutatás számára.

Név: Szenthe Gergely

Doktori téma: A késő avar kori növényi ornamentika

Témavezető: Dr. Vida Tivadar egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció célja a késő avar kori művészet növényi ornamentikával díszített emlékeinek összegyűjtése, tér- és időbeli kereteinek, belső és külső kapcsolatrendszerének, eredetének tisztázása – alaki és részben iparművészeti szempontok figyelembevételével. Az anyaggyűjtés alapvetően a közölt leletanyagra terjed ki, többségében öntött bronztárgyakra és kevesebb csonttárgyra (öv- és lószerszámveretek, korongok, tűtartók). Időbeli kereteit a 8. század elejétől a 9. század első feléig tartó időszak, térbeli kereteit a teljes avar szállásterület jelenti.

A vizsgált avar kori iparművészeti emlékek a késő antik eredetű ornamentális művészet kora középkori emlékeinek sorába illeszthetők. A feldolgozás során az elsődleges szempont a motívumok elemzése, az eddig behatóan nem osztályozott, nagy mennyiségű anyag időrendi, területi, illetve ezzel összefüggésben stilisztikai csoportokba történő rendszerezése. Másodlagos tényezőként használjuk a díszítőművészet strukturális állandóit. A késő avar kori iparművészetben hosszan, számos regionális, kronológiai és talán szociális csoportot átszöve éltek olyan állandó ornamentekek/díszítésrendszerek, amelyeket a helyi mesterek kurrens (divatos) motívumokkal, illetve azok különböző formai változataival szerkesztettek egybe. A késő avar korhoz hasonló felépítésű, kistárgyakból álló iparművészeti anyag formai rendszerezését ezért az előállítási technika, anyag (1), a tárgyformák (2) és a díszítések (3) alapján kell elvégezni (F. Daim „Dreisäulenmodellje”). Mivel a cél formai szempontú, a díszítésre összpontosító klasszifikáció elkészítése, a megközelítést a harmadik pont határozza meg. Tiszta díszítéstipológia létrehozása helyett azonban – jóllehet eltérő súllyal – a hármas szempontrendszer mindhárom tagja szerepel a rendszerezésben.

A késő avar kori iparművészet Kárpát-medencén túli vonatkozásait két síkon tekintjük át: 1. kapcsolódását más, az iparművészet terén hasonló felépítésű rendszerekkel (Dunai Bolgár Birodalom, Kazár Kaganátus); 2. kapcsolatát a Mediterráneummal és vonzáskörzetével. A dolgozat a két szempont elkülönített vizsgálatával az Avar Birodalom késői időszakában használt motívumkincs és ornamentika eredetére, forrásaira, funkciójára kíván következtetni.

Név: Gergely Katalin

Doktori téma: A Karoling-kori Mosaburg/Zalavár és vonzáskörzetének településtörténeti kutatása az 1948–1992 között végzett feltárások alapján

Témavezető: Dr. Szőke Béla Miklós tudományos főmunkatárs, MTA Régészeti Intézete

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A PhD-dolgozat alapját a Zalavár-Várszigeten majd hatvan éve folyó kutatás első negyven évének, Fehér Géza és Cs. Sós Ágnes ásatásainak dokumentációja, valamint a Magyar Nemzeti Múzeumba szállított leletanyag képezi. Az 1994 óta folyó, merőben más módszerű kutatások révén olyan új eredmények születtek, amelyek miatt szükségessé vált a korábbi ásatások (újra)feldolgozása és (újra)értékelése, hogy a lehető legtöbb információ birtokában lehessen rekonstruálni a Karoling-kori Mosaburg településtörténetét.

A disszertáció keretein belül Zalavár-Vársziget települési objektumainak és településszerkezetének vizsgálata a Vársziget két önálló területi egységére koncentrálódik: a sziget déli harmadában fekvő „homokgödrot” övező szelvényekre, illetve a sziget északi részének – szakdolgozatban részben már feldolgozott – területére („Zalavár-Vársziget, Karoling-kori településrészlet a műúttól északra”).

Zalavár-Vársziget 9. századi településszerkezetének kutatása szempontjából fontos kérdés az erődítettség módjának és fajtájának vizsgálata. Az említett jelenségek tárgyalásán túl fontos feladat a 9. századi kerámiaanyag tipologizálása és kronológiai rendszerezése, ezért a dolgozat gerincét az előkerült leletanyag feldolgozása és értékelése adja.

Mosaburg jelentőségének, központ jellegének meghatározása szempontjából fontos a Vársziget és vonzáskörzetének vizsgálata. Ezért a kidolgozott módszer segítségével lehetőség szerint (újra)feldolgozásra kerül néhány környező település, például Zalavár-Kövecses-sziget, Zalavár-Récéskút és esetleg a kis-balatoni ásatások során feltárt települések objektumai (leletanyagukkal együtt). A mikroregionális vizsgálatok eredményeképpen tisztázható lesz, hogy miben nyilvánul meg a kora középkori város (*civitas*), nemesi udvarház (*curtes*) és a szolgálonépi települések közötti különbség, illetve az előkerült leletanyag alapján milyen irányból érkező kulturális hatásokkal számolhatunk a Karoling-kori Mosaburgban és közvetlen környezetében.

Név: Pap Ildikó Katalin

Doktori téma: Vas megye 9–12. századi településkerámiája

Témavezető: Dr. Takács Miklós tudományos főmunkatárs, MTA Régészeti Intézete

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

Vas megye területén a közelmúltban több településrészlet is feltárássra került az Árpád-kor korai évszázadaiból és a magyar honfoglalást közvetlenül megelőző időszakból. Míg temetők mind a 9. századból, mind az Árpád-korból ismertek voltak, településekre vonatkozó adatok 2002-ig csak elszórtan és igen kis mennyiségben álltak rendelkezésre. Az új és a szakirodalom számára még ismeretlen lelőhelyek alapján lehetőség nyílt az egykori települések tárgyi anyagának, mindenekelőtt a kerámiaanyag jellegzetességeinek vizsgálatára. A munka során öt kiválasztott lelőhely, Kemenespálfa-Zsombékos 9. századi, Sárvár-ERTI-telep 9–10. századi, Sárvár-Faképi-dűlő 9–12. századi, Répcelak-Galagonyás 10–11. századi és Celldömölk-Vulkán fürdő 10–12. századi településrészletének publikálása mellett az előkerült kerámiaanyag részletes elemzését végezzük el. Ennek során várhatóan sikerül felvázolni az egyes évszázadok kerámiaanyagának jellemzőit, különös tekintettel a felhasznált alapanyagra, edénytípusokra, díszítésre, formára és a készítési technikára. Néhány esetben a datálást természettudományos vizsgálatok is segítik, amelyek eredményei és a régészeti módszerekkel kimutatható összefüggések remélhetőleg lehetővé teszik a térség korszakbeli kronológiájának finomítását. A munka célja emellett a történeti Vas megye valamennyi ismert, 9–12. századi lelőhelyének térképre vitele és ez alapján következtetések levonása, különös tekintettel a megye 9. századi települési képének a magyar honfoglalást követő átalakulására.

Név: Horváth Ciprián

Doktori téma: Győr és Moson megyék 10–11. századi temetői

Témavezető: Vida Tivadar egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A készülő disszertáció célja kettős: egyfelől Győr és Moson megyék 10–11. századi lelőhelyeinek bemutatása, másfelől az előkerült leletanyag értékelése a hozzá kapcsolódó régészeti és történeti kérdések vizsgálatával. A disszertáció szerkezetét és részben módszerét tekintve is a Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleleteit bemutató korpusz köteteinek sorába illeszkedik, és ennek megfelelően két fő részre osztható: katalógusra és elemzésre. Azonban ez a két rész sem választható el egymástól élesen, hiszen az adott lelőhelyekről nyerhető információk összefoglaló értékelése az egyes lelőhelyek bemutatása után következik, ezután pedig az egyes elemző fejezetek sorakoznak.

A vizsgálat földrajzi kereteit a két szomszédos Árpád-kori megye, Győr és Moson területe alkotja. Szubjektív és objektív okokból a vizsgált terület határainak kijelölésekor hibrid megoldás született: a vizsgált terület a mai országhatárokon belül a mai megyehatárokhoz igazodik, míg az országhatárokon kívül az Árpád-kori megyehatárokat követi. A dolgozat időbeli kereteit a magyar honfoglalás, illetve a Kárpát-medence birtokba vétele és a többször nagyobb sírszámú, ún. köznepi jellegű temetők lezáródásának 11. század végi, 12. századi időpontja határozza meg.

A doktorandusz vizsgálja a temetkezési szokásokat és az egyes tárgytípusokat: az ékszereket, ruházatot díszítő elemeket, fegyvereket, használati eszközöket, lószerszámokat stb. Teljességre törekedve dolgozza fel és részletesebben elemzi a területen nagyobb számban előforduló, mindmáig feldolgozatlan tárgytípusokat. Tervezi a vizsgált területen belül elkülöníthető kisebb egységek, mikro régiók meghatározását, valamint a leletanyag alapján a településtörténetre vonatkozó új adatok értékelését. A burgenlandi és Vas megyei, továbbá a felvidéki leletanyag jelentős részének közlése alapján mára lehetővé vált a szomszédos területekkel való összehasonlítás is. Ez az összevetés, valamint a leletanyag kapcsolatainak elemzése előrevetíti a határvidék és az ún. nyugati gyepű kérdéskörének vizsgálatát. A disszertációban elemzésre kerül e korabeli zóna szerepe és jelentősége. Mennyire tekinthető a sírok, temetők elhelyezkedése alapján határvidéknek, gyepűnek? A településterületnek ez a perifériája mennyiben mutat eltérő képet a magyar szállásterület, majd a későbbi Magyar Királyság más részeihez képest? Milyen regionális különbségek figyelhetők meg? Vizsgálja továbbá, hogy a nyugati területeken előkerült régészeti forrásanyag milyen érintkezési formákat mutat, és milyen kommunikációs csatornákat körvonalaz a szomszédos Kelet-Alpok vidéki területekkel.

Név: Rác Tibor Ákos

Doktori téma: Árpád-kori falusias települések Pest megye területén. Építmények, településszerkezet, települési formák

Témavezető: Dr. Laszlovszky József egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A doktori disszertáció célkitűzése a rendszerváltás óta Pest megyében folytatott, nagy felületre kiterjedő, megelőző régészeti feltárások Árpád-kori emlékeinek több szempontú elemzése és ezek alapján az ország középkori központjai körül elhelyezkedő falusias települések építészetének, településszerkezetének és települési formáinak feldolgozása.

Pest megyében országos viszonylatban is sok nagyberuházás zajlott az elmúlt pár évtizedben. Ennek következtében a kutatás alapjául szolgáló, nagy felületű feltárások száma viszonylag magas. A 405. sz. út építéséhez kapcsolódó megelőző régészeti feltárások során Nyáregyháza határában kerültek elő Árpád-kori objektumok, a 2. sz. főút építését megelőző feltárásokon Sződ-Nevelek-dűlőn pedig 10–11. századi telepjelenségek. Vecsés-Lakópark 2001. évi ásatásából tucatnyi földbe mélyített építmény maradványa került elő. Az M0-s autópálya és a 4. sz. elkerülő főút nyomvonala által érintett 51 lelőhelyből 2001 és 2006 között 23 lelőhelyen tártunk fel összesen több mint 1500 Árpád-kori objektumot, köztük száznál több lakóépítményt. Dabas-Templom-domb 13–15. századi lelőhelyen megközelítőleg ezer régészeti objektumot bontottak ki.

A disszertáció legfontosabb várható eredménye az Árpád-kori falukép régészeti alapon történő elemzése. A lelőhelyek feldolgozása mellett a leletanyag közlése és összehasonlító elemzése hiánypótló jelentőséggel bírhat. Az általános településtörténeti, településszerkezeti kép felvázolása mellett a disszertáció választ keres arra a kérdésre is, hogy milyen hatása, kisugárzása volt a középkori királyi központoknak a közvetlen falusi környezetre, illetve milyen mértékben hasznosíthatták a városok a falusias települések speciális erőforrásait (a mezőgazdaság és az állattartás termékeit, nyersanyagokat stb.), és mennyiben szolgáltak a felemelkedés hátteréül. Ezáltal az ország hatalmi, gazdasági és adminisztratív központi régiójáról nyerhetünk pontosabb képet.

Név: Orosz Krisztina

Doktori téma: Lakáskultúra és a mindennapi élet szinterei a késő középkori udvarokban

Témavezető: Dr. Feld István tanszékvezető egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A doktorandusz 2001-ben megvédett szakdolgozatának (*Udvari enteriőrök a késő középkori Magyarországon Zsigmondtól Mátyásig*) témáját kutatja tovább, térben és időben kibővítve. A királyi udvar lakáskultúrája mellett a főnemesi, nemesi várak, paloták, kúriák lakáskultúráját, vagyis az egyes helyiségek berendezését, belsőépítészeti kialakítását vizsgálja a megmaradt tárgyi, írott és képi források alapján. A szűkös hazai források miatt elengedhetetlen más társadalmi rétegek, csoportok (polgárok, szerzetesek, parasztok) lakáskultúrájára vonatkozó forrásanyagok felhasználása is. A középkori elit lakáskultúrájáról beszámoló, külföldi írott források tanulmányozására szintén nagyobb hangsúlyt fektet. Célja elsődlegesen nem az, hogy elméleti enteriőrrekonstrukciókat hozzon létre, sokkal inkább, hogy az egyes terek berendezési tárgyait bemutassa, fejlődésüket tárgyalja. Munkája során nagy hangsúlyt fektet a reprezentatív, illetve privát terek, valamint a kiszolgáló helyiségek meghatározására, fejlődésükre, vagyis hogy térben és időben hogyan differenciálódtak, váltak mind összetettebbé. A tárgyalt korszak az Anjou-kortól a 16. század végéig tart. Az Árpád-korral csak röviden, mint előzménnyel foglalkozik. Disszertációjában a már elkészült hazai középkori enteriőrrekonstrukciók hitelességéről, szerepéről is kíván írni egy fejezetet.

Név: Polgár Balázs Dávid

Doktori téma: Kora újkori hadirégészet. Török kori csataterék lokalizációs és rekonstrukciós lehetőségei

Témavezető: Dr. Feld István tanszékvezető egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A hadirégészet a régészet egy meglehetősen fiatal irányzata, amelynek elsődleges célja az építmény-, roncs-, hadisír- és harctérkutatás. A csataterrégészet alapjait az amerikai R. A. Fox és D. Scott fektette le 1983-ban a Little Bighorn-i csataterék régészeti kutatása során. Hazánkban régészeti vonatkozású csataterékutatással elsőként a HM Hadtörténeti Múzeum és Intézet Hadirégész, Hadszintérkutató és Hagyományőrző osztálya kezdett el foglalkozni.

A csataterékutatás alapvetően a képi ábrázolások, az írott források és a régészeti kutatások eredményeire épül. Az ütközetek régészeti kutatása terepbejárásra, műszeres leletfelderítésre, tömegsírok felkutatására és a korabeli domborzat és környezet rekonstruálására irányul. A terepbejárás során előkerült, az írott források által leírt és pontosan datált katonai eseményekhez kapcsolódó leletek és azonosított terepjelenségek nagyban hozzájárulhatnak egy-egy ütközet területének pontos lehatárolásához, menetének rekonstruálásához. (A kora újkori csataterék tárgyi emlékeinek eltemetődése kapcsán sok esetben napra pontosan megállapítható, hogy az adott tárgy mikor került földbe.)

A PhD-dolgozat a történeti régészetnek a hadtörténeti kutatásokban játszott szerepét mutatja be több külföldi, illetve hazai példán keresztül. Részletesen ismerteti a csataterrégészet módszertani kérdéseit (a csataterék intenzív terepbejárásának, a tárgyi leletanyag interpretációjának és a tömegsírok kutatásának kérdéskörét). A kutatások során a doktorandusz az 1526. évi maróti, az 1601. évi bodajki, az 1664. évi szentgotthárdi, az 1685. évi táti és az 1687. évi nagyharsányi ütközet régészeti kutatását tűzte ki célul.

Név: Kolláth Ágnes

Doktori téma: A kora újkori kerámia tipológiai és kronológiai kérdései Budán

Témavezető: Dr. Feld István tanszékvezető egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A kora újkori, ezen belül a török kori kerámia kutatása az utóbbi három évtizedben jelentős eredményeket ért el. Számos publikáció jelent meg a témában, az oszmán uralom másfél évszázadát jellemző edénytípusok belső tipológiája és kronológiája azonban még nagyrészt tisztázatlan. A budai Várban, a mai Szent György téren 1983 és 2000 között folytatott nagyléptékű ásatások során több mint száz zárt, kora újkori leletegyüttes került napvilágra. Kiértékelésük számos kérdést megválaszolhat a felvetett problémával kapcsolatban.

A leletegyüttesek közül nyolcvannak a feldolgozására nyílik lehetőség. Ezek a Sándor-palota (középkori ferences kolostor, Altmann Júlia ásatása), a volt Honvéd Főparancsnokság (a középkori Szent Zsigmond-templomtól délre fekvő terület, Feld István ásatása), a siklóállomás előtere és az egykori Királyi Istálló (Magyar Károly ásatásai) területéről származnak. A munka első szakaszában az innen származó, tetemes mennyiségű kerámia értékelésére kerül majd sor. A folyamat végén a legtöbb edényfajta vonatkozásában valószínűleg felállítható lesz egy tipológiai rendszer. A továbbiakban arra kell magyarázatot találni, hogy a típusok elkülönülésének oka térbeli (más gyártóhely) vagy időbeli lehetett – netán a kettő egyszerre. A leletegyüttesek között szerencsére több olyan is akad, amely éremmel, évszámossal vagy stratigráfiai megfigyelésekkel jól keltezhető. Általuk remélhetőleg lehetővé válik az időrend alapjainak lefektetése. Ami a műhelykérdéseket illeti, ezek megválaszolása nehezebb feladat, a kora újkori kerámia gyártóközpontjai közül ugyanis még igen keveset azonosítottak. A nyilvánvalóan különböző helyekről származó edények szétválasztása azonban így is nagy segítséget jelenthet a jövőbeli kutatásoknak.

A disszertáció elsődleges célja tehát a kora újkori, ezen belül is inkább a török kori budai kerámia tipokronológiájának kidolgozása. Ez számos további következtetés alapja lehet a település iparára, kereskedelmi kapcsolataira, illetve a lakók etnikumára, vagyoni helyzetére vonatkozóan. Mindezek jelentős mértékben gyarapíthatják tudásunkat a hódoltság fővárosának mindennapi életéről.